

BALÁZS IMRE JÓZSEF

HATÁRÁTLÉPŐ SZÖVEGEK

Thomka Beáta: *Déli témák*

■ Thomka Beáta 2009-es könyvében úgy bukkanak fel a szerző alaptémái (narratívák, esszé, Tolnai Ottó, Mészöly Miklós, *Új Symposion*), hogy közben szinte észrevétlenül vezeti be olvasóját a kötet a délszláv regionális és nemzeti identitások, illetve a térség kiemelkedő kulturális értékei közé. Mindvégig vannak konkrét fogódzóink: szerzők, művek, kontextusok. A kötet végén olvasható két interjú ugyanakkor egy személyesebb narratívát is felmutat – ezek felől nézve az is pontosabban látható, miért és hogyan foglalkoztatja Thomka Beátát a „déli” térség kulturális mintázata. A szakmai és a személyes történetek összekapcsolódnak és erősítik egymást.

A személyes történet (és a kötet végén olvasható interjúk, emlékező írások) irányából Thomka Beáta kötetének szerkezetét is hozzákapcsolhatjuk ahhoz a térbeli és kultúráközi mozgáshoz, amely családja életében és saját pályáján egy-egy korszakban meghatározónak bizonyult: „Kivételes körülménynek tekinthetem Édesapám átfogó európai humán műveltségét, soknyelvű könyvtárát, intellektuális igényességét, valamint azt, hogy egy alföldi telepítésű, archaikus vonásokat átmentő református közösségben, egy négy-ötezer lelkes bánáti magyar faluban növekedhettem. Az anyai magyar–szerb és az apai kétnyelvűség, a magyar–német származás mellett a két világháború között Franciaországban, Berlinben, Budapesten töltött éveim és tanulmányaim meghatározták értelmiségi nevelődésem irányát.” (223.) De nem csupán a szülők nemzedékének élet-történetében bukkan fel a különböző

nyelvi közegek közti mozgás. A dédapa, Thomka Károly például Pozsonyban nevelkedik, negyvennyolcas őrmesterként részt vesz a segesvári csatában, később bukaresti lelkész és számos lap ottani tudósítója. Ezek az élettörténetek természetesen nem *okai* annak, ahogy Thomka Beáta kötetének szerkezete felépül, csupán *párhuzamai*. A legnagyobb természetességgel jelennek meg a könyvben a franciaországi, finnországi, hollandiai, lengyelországi helyszínek (konferenciák, kulturális események), szerb, magyar és francia nyelven írt könyvekre történő hivatkozások. Ugyanakkor jól érzékelhető a könyvben annak a szellemi kívülállásnak az igénye is, amely hivatkozási rendszereiben nem valamiféle *mainstream* elvárásrendszerének kíván megfelelni, hanem egy több évtizeden keresztül megalapozott személyes kultúráképet épít tovább – és ebben a kultúráképben az egyetemi mesterekkel, szerkesztőkkel történő munka, a '68-as francia szellemi mozgásokhoz fűződő szoros szellemi kapcsolat, a magyarországi kánont a hatvanas-hetvenes években visszamenőleg és egyidejűségében is revideáló kivételes jugoszláviai magyar szellemi teljesítmények, az interkulturális és regionális tapasztalatok nyomai egyaránt megtalálhatók, sajátos, egyéni ötvözetet képezve. Ez a függetlenség vagy távolság, mondja Thomka Beáta az egyik interjújában, „nem előnyt, hanem meggyőződéseim szerint ez csupán elemi feltételt biztosít a kritikai működéshez és intellektuális gyakorlathoz”. (226.)

A kötet problémafelvetéseinek lényegét talán néhány kulcsszó kiemelésével

lehetne leginkább érzékeltetni. Az egyik kulcsszó alighanem a *határátlépés* fogalma lehetne, a szó *szellemi határátlépést* jelölő értelmében. Thomka Beáta számára a fogalom az önreflexió lehetőségét hordozza (11.), a kötet egészében pedig azoknak a pozitív tapasztalatoknak a jelölője, amelyek a kölcsönös fordításokból, a kooperációból származnak, és a másik kultúrán keresztül történő önmegértés feltétele. Az egyik fontos példa erre az attitűdre a könyvben a Danilo Kiš életműve, a maga közép-európai kontextusban kibontakozó önmegértésével. Másik, részletesen tárgyalt életmű a kötetben az Ivo Andrićé, aki nem csupán regényíróként, hanem kutatóként is foglalkozott a kultúrák történeti egymásra hatásával. Andrić doktori értekezése a török uralom alatti Bosznia szellemi életével, kultúrájával és a török befolyás kérdésével foglalkozott a húszas években. Ilyen értelemben egyfajta előtanulmánynak is tekinthető a *Híd a Drinán* című regényhez, amelyik meghatározónak bizonyult Andrić irodalmi Nobel-díjának odaítélésékor. A szerző prózanyelvét anyanyelvi és idegen stílris és lexikális rétegek alakítják, amelyek egy komplex poétikai funkció szerint rendeződnek el a könyvben. A narrátori szólam, mutat rá Thomka Beáta, személytelen és távolságtartó, amit számos kortárs „hagyományos” narratív stratégiaként érzékelt, ez azonban rendkívül megfontolt megoldás, amely mögött az abszurd létérzékeléshez közelítő élmény áll. (66.) Ugyanakkor egy olyan értelmiségi szerep bontakozik ki a hangnem és a poétika együtteséből, ami korántsem veszítette el az aktualitását a szűkebb és a tágabb régióban: „Szemléletmódját a dél- és közép-európai, illetve szláv és balkáni irodalmakban ritkán tapasztalható higgadság, belátás, szemléleti tágasság és bölcsesség jellemzi. Az egyéni és közösségi, történelmi és kulturális tapasztalat sokrétűségével s nyilván egyéb alkati, szellemi vonásokkal magyarázható az a mértékletesség és távolságtartás, amellyel a régmúltak, a múlt és a kortársaként átélt, talán a korábbi korszak-

koknál egyetemesebb töréseket és változásokat hozó 20. századi európai történelem történéseihez viszonyult.” (55.)

Egy másik kulcsterminus a könyvben a *lokalizált képzeletvilág* – és amennyiben e szókapcsolat mellé helyezük azokat a neveket, amelyeket Thomka Beáta idekapcsol (Domonkos István, Tolnai Ottó, Nagy József, l. 55.), akkor jól érzékeltethetjük, hogy a lokalizált képzeletvilág nem statikusságot jelent, hanem ugyanúgy hozzátartozhat a korábban emlegetett *határátlépő* magatartás. Ebben a leírásban, amely a vajdasági *Új Symposion* attitűdjét, szellemi tájékozódását próbálja körülírni, a lokális elem beléptetése a szövegbe egyfelől nem tabu, másfelől nem normatív elvárás. A szerző ezeknek a képzeletvilágoknak a „mozgatható elemeiről” beszél, amelyek képesek a határátlépésre: „Nagy József mozgáseztétikája, Tolnai biografikus költői fikciója, műfajtan műfajainak tónusa, hanghordozása kiszakadva a régió és a nyelv, mi több az anyanyelv és a művészi nyelvjárás eredeti közegeből, ellenállva mindenféle szétszórattatásnak, felismerhető, összetéveszthetetlen értékrendet továbbít az idegen kulturális kontextusba.” (124.) Nem véletlen, hogy a könyv számos gondolatmenete nemzetközi konferenciákon vagy akár idegen kultúrák felől kérdező interjúkészítők provokációjának hatására alakul: e közegek irányából konkrét tapasztalatok társíthatóak azokhoz a vélekedésekhez, amelyek a saját kultúra idegen környezetben történő rekontextualizációjára vonatkoznak, és amelyek a közép-európai kultúrákban gyakran inkább vágyak és fikciók, mint reális aktualizációk.

A kötet írásai úgy folytatnak párbeszédet Andrićyal, Kišsel, Tolnai Ottóval, Balassa Péterrel, Mészöly Miklóssal, hogy poétikába fordítják át a szemléletet, és szemléletbe a poétikát. Az esszéről mondja Thomka Beáta: „Felszabadult, mégis felelősségteljes párbeszédhelyzetet alakít ki értékekkel, eszmékkel, művekkel, jelenségekkel anélkül, hogy feladná a kritikus önreflexiót. [...] az esszéíró az olvasóhoz hasonlóan nem külső helyzetű,

hanem a mű folyamataiba bevont, a fikciós és/vagy filozófiai szövegbe integrált tényező. E felismerés dinamizáló hatású és elevenségére ösztönöz. A műfaj többes azonosságának gondolatát igazoló szerkezet, amely merészen nyitja meg határait, formáját, témáit, hangnemét, artikulációs módzóit illetően. Műfajja emelkedvén

éppen az átlépést legitimálja.” (179–180.) E sorokat olvasva, összevetve őket a kiemelt kulcsfogalmakkal, az lehet az érzésünk, hogy Thomka Beáta megtalálta azt a hangnemét, amelyik leginkább illeszkedik látásmódjához. Ilyenformán ez a recenzio is legalább annyira szól az esszé poétikájáról, mint a könyv *déli témáiról*.

AZ EURÓPAISÁG LEHETŐSÉGEIRŐL

Egyed Péter (szerk.): *Európaiság és filozófia*

■ Az európai szellemiség, az európai kultúra és a filozófia összefonódása, az európai identitás keresése, a nyugati gondolkodás hagyományának lehetőségeiről, korlátairól való reflektálás részét képezi közösségi létünk meghatározásának. A görög polisz és a keresztény Európa egyetemes spirituális közösségének politikafilozófiája és etikája mellett egy olyan belső gondolkodási formáról beszélhetünk, amely egy közös kulturális nyelvhasználat mitológiai, filozófiai és metafizikai modelljeire támaszkodik. Ugyanakkor az európaiság kérdése kapcsán a filozófia saját, kérdéseket megfogalmazó és kifejtő diskurzusából következik az európai és nem európai megkülönböztetés, amelyre az azonosság és másság problémájának formájában reflektálhatunk, a filozófia és a tudományok szembeállítása, amely lehetetlenné teszi az ember általános önszemléletét, és az európai szellem válságához vezet. Az egység és sokféleség paradigmájában a művészet új dimenziót ad a filozófiai megközelítéseknek, a Babel-metaphora pedig elmélyíti a lehetséges gondolkodási irányokat. A felsorolt paradigmák az európai gondolkodás invariánsait képezik, amelyek ebben a minőségükben is a reflexió tárgyává válnak. Ez lehetőséget ad számunkra, hogy e paradigmák kiemelésével próbálkozzunk meg a kötet bemutatása során.

Pro Philosophia, Kvár, 2009.

A 20. század folyamán az európaiság és a filozófia állapotára irányuló kérdést egy mély válság leírása válaszolja meg. Ez napjaink aktualitásában az európai közönség eszméjének meghatározatlanságát jelenti, a szellemi tartalom sekélyességét vagy felszínességét eredményezi Szabó László elemzéseiben. Megkerülhetetlen e tekintetben Edmund Husserl krízis-köte. Salat Csilla tanulmányában arra a kérdésre keresi a választ, hogy ha e válságban „az európai szellemi alkat” elveszítene látszik egyensúlyát, akkor milyen jövőképről beszélhetünk (146). Következtetésében kiemeli az európai filozófia saját eredetéhez való visszatalálásának a fontosságát. Zuh Deodáth elemzésében elválasztja a válság diagnózisára való törekvést és a válság kezelésének lehetséges módjait. Ez utóbbi kérdés megválaszolására a husserli teleológia fogalmának az újragondolását javasolja, amelyet az eszmélődésben vél megragadhatónak. Mint fogalmaz, az eszmélődés egységét kell kidomborítani, amelyet „a folytonosan csatlakozó megismerésünk és az ennek korrekciójára önmagunknak szabott normák struktúramozzanatainak hasonló jellegében” lehet megtalálni (136.).

A kötet érdekes színfoltját képezi Horváth Andor írása, amelyben a régiek és a modernek vitáját egy 17. századi francia irodalomtörténeti példán bemutatva vá-